

ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

С.Ф. Денисов

доктор юридичних наук, доцент

С.Г. Кулик

аспірант

(Інститут права ім. Володимира Сташиса

Класичного приватного університету)

УДК 343.21.17

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ: МІЖНАРОДНИЙ, ІНОЗЕМНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Здійснено аналіз особливостей міжнародного, зарубіжного та національного законодавства у сфері захисту моральності. Також визначено окремі напрями вдосконалення українського законодавства у сфері захисту моральності.

Ключові слова: моральність, захист моральності, міжнародний нормативно-правовий акт, законодавство зарубіжних країн, національне законодавство.

Дан анализ особенностей международного, иностранного и национального законодательства в сфере защиты нравственности. Также определены отдельные направления усовершенствования украинского законодательства в сфере защиты нравственности.

Ключевые слова: нравственность, защита нравственности, международный нормативно-правовой акт, законодательство зарубежных стран, национальное законодательство.

The article is devoted to the analysis of the international, foreign and national legislation for the protection of morals. Also separate directions of improvement of the Ukrainian legislation in the sphere protection of morality.

Keywords: morality, protection of morality, international legal act, the legislation of foreign countries, national legislation.

Постановка проблеми. Суспільна небезпечність злочинів проти моральності полягає в тому, що їх наслідки загрожують не тільки окремій особі, але й суспільству загалом. Саме тому майже всі країни світу мають норми, тою чи іншою мірою пов'язані з кримінально-правовою охороною суспільної моральності. Існування цих норм зумовлено необхідністю державного контролю за проституцією, обігом порнографічної продукції, захистом історико-культурних цінностей суспільства, охороною тварин і птахів, а також наявністю міжнародно-правових обов'язків на рівні міжде-

ржавних відносин [9, с. 48]. У світі існує велика кількість нормативно-правових актів, метою яких є захист моральності на міжнародному, загальнодержавному та локальному рівнях. Однак, як доводить ситуація, що склалася сьогодні, навіть така велика їх кількість не може забезпечити належний рівень моральності не тільки в Україні, а й у світі.

Необхідним вважається певним чином систематизувати законодавство з питань запобігання злочинам проти моральності на трьох рівнях: міжнародному, іноземному та національному. По-перше, це дасть можливість окреслити загальну картину усієї сукупності такого законодавства та орієнтуватись у ньому; по-друге, цікавим і корисним може бути іноземний досвід законодавчого запобігання злочинам проти моральності, конкретні заходи якого доцільно запозичити національним законодавством.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Злочини проти моральності ставали об'єктом дослідження у працях таких вчених, як Ю.М. Антонян, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.К. Грищук, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, О.О. Дудоров, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцев, В.В. Кузнецов, Н.Ф. Кузнецова, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, О.П. Рябчинська, А.В. Савченко, П.П. Сердюк, В.В. Сташис, М.І. Хавронюк, Є.В. Фесенко, С.С. Яценко та ін.

Виклад основного матеріалу. Основою захисту моральності у всьому світі є, перш за все, міжнародні нормативно-правові акти, які забезпечують дотримання основних прав і свобод людини. Нормативним актом міжнародного значення, який закладає основи захисту моральності, є Загальна декларація прав людини, прийнята та проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., і, зокрема, такі її норми, як заборона рабства і підневільного стану (ст. 4), тортур, нелюдського поводження або такого, що принижує гідність (ст. 5), свобода думки, совісті і релігії (ст. 18), переконань та свобода шукати, одержувати і поширювати інформацію (ст. 19), право на соціальний захист дітей (ст. 25), на освіту (ст. 26), право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, право на захист моральних і матеріальних інтересів що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких є людина (ст. 27), право на соціальний і міжнародний порядок (ст. 28) [1]. До не менш важливих міжнародних актів слід також віднести Конвенцію Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийняті резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. (обидва ратифіковані Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р.).

ООН та іншими міжнародними організаціями протягом другої половини XX та початку XXI ст. було прийнято низку декларацій та конвенцій, які прямо або побічно закладають правові основи захисту мора-

льності у світовому співтоваристві. Велика кількість таких міжнародних нормативно-правових актів мають за мету захист прав жінок та дітей. Вони також належать до категорії загальних, зокрема Декларація прав дитини, прийнята Резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р., та Конвенція про права дитини, прийнята Резолюцією 44/25 Генеральної асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. (ратифікована Постановою Верховної Ради № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 р.); Декларація про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємної поваги і взаєморозуміння між народами, прийнята Резолюцією 2037 (XX) Генеральної Асамблеї ООН від 7 грудня 1965 р.; Декларація і План дій «Світ, придатний для життя дітей», прийняті Резолюцією S-27/2 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 травня 2002 р.; Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок, прийнята Резолюцією 2263 (XXII) Генеральної Асамблеї ООН від 7 листопада 1967 р., тощо.

Серед міжнародних нормативно-правових актів, спрямованих захист культурної спадщини і громадського порядку, на боротьбу з розповсюдженням порнографії та втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність, які можна назвати спеціальними (стосовно запобігання злочинам проти моральності), слід назвати: Міжнародну конвенцію про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними, підписану в Женеві 12 вересня 1923 р.; Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми й з експлуатацією проституції третіми особами, прийняту Резолюцією 317 (IV) Генеральної Асамблеї ООН від 2 грудня 1949 р.; Конвенцію ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16 листопада 1972 р. (ратифіковану Указом Президії Верховної Ради № 6673-ХІ від 4 жовтня 1988 р.); Декларацію Організації Об'єднаних Націй про злочинність і суспільну безпеку, прийняту Резолюцією 51/60 Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1996 р.; Глобальний план дій Організації Об'єднаних Націй по боротьбі з торгівлею людьми, прийнятий Резолюцією 64/293 Генеральної Асамблеї ООН від 30 липня 2010 р., тощо.

На міжнародному рівні захист моральності кожною країною відбувається більш конкретизовано, з урахуванням національних і ментальних особливостей нації, норм моралі, релігії та законодавчих традицій. Як слушно зауважує Л.С. Кучанська, хоча кримінальні кодекси іноземних держав і мають певні спільні тенденції регулювання щодо визначення кола злочинів проти моральності (до них традиційно належать дії, пов'язані з проституцією, розповсюдженням порнографічних матеріалів чи творів, що пропагують культ насильства та жорстокості), однак питання щодо їх юридичної природи вирішують неоднозначно, розглядаючи їх як посягання на народне здоров'я, статеву свободу та статеву недоторканність, громадський порядок та порядок управління тощо [3, с. 93-94].

Система злочинів проти моральних устоїв і традицій суспільства сформувалась у законодавстві більшості європейських країн у ХІХ

ст. При цьому намітилися два основні підходи. В одних країнах посягання на моральність стали розглядатись як злочини, пов'язані із статевими відносинами: зґвалтування, втягнення у проституцію, кровозмішення, розбещення неповнолітніх тощо. В інших – суспільна мораль охоронялась і оберігалась не самостійно, а у зв'язку із захистом інших суспільних відносин (конституційних, сімейних та ін.). Так, у кримінальному законодавстві Франції до злочинів проти суспільного спокою належали і злочини проти суспільної моральності. Угорське Кримінальне Уложення у розділі «Злочини проти моральності» охоплювало не тільки розповсюдження порнографічних творів, перелюб, кровозмішення, але й зґвалтування тощо [9, с. 48].

У США до порушень, що посягають на моральні цінності суспільства, належать перебування у стані сп'яніння у громадських місцях, володіння забороненими речовинами (наркотиками, сильнодіючими препаратами і т.п.), незаконні азартні ігри, незаконні консенсуальні сексуальні дії, порушення подружньої вірності, проституція, порнографія та ін. Проте американський досвід щодо кримінально-правової охорони моральності (на рівні федерації), виходячи з дослідження А.В. Савченка, свідчить про несистематизованість відповідних норм, оскільки вони передбачені різними главами розділу 18 Зведення законів США [8, с. 20-21].

На основі аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн можна виділити основні (типові) розділи, в яких містяться норми, відповідні розділові XII КК України. Це злочини проти сім'ї та неповнолітніх; злочини проти особи; проти громадської безпеки та громадського порядку; проти суспільної моральності; проти власності; статеві злочини; злочини проти релігії, проти державної влади; проти порядку управління [2, с. 64]. Крім того, законодавство зарубіжних країн щодо охорони суспільної моральності дозволяє виокремити три їх специфічні групи залежно від нормативної конкретизації цього об'єкта: 1) ті, що виділяють суспільну моральність як об'єкт злочинного посягання в окремі розділи або глави (КК Австрії, Голландії, Литви, Азербайджану); 2) ті, що передбачають два або більше родових об'єкта посягання, один з яких – суспільна моральність, в одному розділі чи главі (КК Польщі, Латвії, Російської Федерації, Киргизької Республіки, Грузії, Республіки Казахстан, Білорусії, Республіки Вірменії, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Туреччини); 3) ті, що не виділяють суспільну моральність в окремі розділи або глави, хоча і передбачають відповідальність за злочинні діяння проти неї (КК ФРН, Швейцарії, Франції, Іспанії, Республіки Болгарії, Естонської Республіки, Республіки Молдова, Швеції, Норвегії, Данії, Китайської Народної Республіки, Зведення законів США, англійське кримінальне законодавство) [7, с. 103].

Необхідно зауважити, що запобігання злочинам проти моральності та й злочинності взагалі у багатьох зарубіжних країнах починається з початкових освітніх установ, що закріплено на законодавчому рівні.

Так, наприклад, Кодекс освіти Франції встановлює, що підготовка, яка здійснюється в початкових школах, разом із сім'єю забезпечує моральне виховання. Конституція Баварії (ФРН) метою шкільного виховання проголошує не тільки отримання знань та навичок, а й формування духовних якостей і характеру. Акт Великобританії від 1966 р. про освіту зобов'язує місцеві органи управління забезпечити, разом з інтелектуальним і фізичним, духовний та моральний розвиток суспільства. Основною задачею дошкільного виховання Єдиний закон Іспанії «Про якість виховання» від 23 грудня 2002 р. називає розвиток фізичних та інтелектуальних здібностей дітей, виховання соціальних та моральних якостей. Згідно із Законом Китайської Народної Республіки «Про обов'язкову освіту» від 18 листопада 1995 р., «держава розробляє програму виховання молодого покоління у дусі патріотизму ... в усвідомленні ідеалів, принципів моральності».

Як зазначалося, коло злочинів проти моральності різними країнами визначається неоднозначно. Так, наприклад, для деяких з них характерним є законодавче встановлення кримінального характеру гомосексуалізму та протиправності його нав'язування (певні штати США (Міссісіпі, Монтана, Техас), Сан-Маріно, Болгарія) або подружньої зради (деякі штати США (Іллінойс, Джорджія, Колорадо, Теннессі), Корея, КНР). Більш традиційною є заборона проституції та реклами послуг сексуального характеру, користування послугами проститутток.

Кримінальний кодекс КНР за організацію або примушування інших осіб до заняття проституцією встановлює покарання у виді позбавлення волі від п'яти до десяти років, за наявності ж обтяжуючих обставин подібні дії загрожують покаранням від десяти років до довічного позбавлення волі. Згідно із Законом про кримінальне право Ізраїлю, за втягнення особи у заняття проституцією встановлюється покарання у виді позбавлення волі строком на сім років. Крім того, ст. 200 «Презумпція сутенерства» даного Закону закріплює, що якщо чоловік проживає з проституткою або постійно супроводжує її, а рівно наглядає за нею або здійснює на неї свій вплив з тим, щоб таким чином сприяти або змусити її займатися проституцією, то діє презумпція, згідно з якою такий чоловік живе на доходи проститутки, за винятком тих випадків, коли доведено зворотне [5, с. 113-115].

Велика увага багатьох європейських країн та США приділяється захисту і відмежуванню неповнолітніх від інформації, яка здійснює руйнівний вплив на їх духовно-моральний, фізичний та психічний розвиток та пропагує жорстокість і насилля. Дані положення детально регламентовані у кодексах американських штатів: Міссісіпі, Арканзас, Каліфорнія, Джорджія, Техас, Колорадо, Вірджинія та ін.; кримінальних кодексах Данії, Австрії, Бельгії, Голландії, Франції, Швеції, ФРН та інших європейських країн, а також окремими нормативно-правовими актами (Закон ФРН «Про охорону молоді» від 23 липня 2002 р.; Закон Грузії «Про захист неповнолітніх від шкідливого впливу» від 28 вересня

2001 р.; Закон Франції № 86-1067 від 30 вересня 1986 р. про свободу інформації («Закон Леотара») тощо).

Переходячи до національного рівня правових засад запобігання злочинам проти моральності, треба зауважити, що останнім часом органами державної влади було ухвалено низку нормативних актів, спрямованих на захист суспільної моралі, зокрема: Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р., укази Президента України: «Основні напрями розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України» від 27 квітня 1999 р., «Про невідкладні додаткові заходи щодо здійснення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» від 15 березня 2002 р., «Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо захисту моральності та утвердження здорового способу життя в суспільстві» від 4 лютого 2003 р., «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» від 24 листопада 2005 р. тощо. У першому читанні 7 грудня 2011 р. був прийнятий Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків), його подальша доля повинна вирішитись у найближчому майбутньому.

Крім того, важливе значення для запобігання злочинам проти моральності мають такі нормативно-правові акти: Основи законодавства України про культуру від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ; закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ; «Про кінематографію» від 13 січня 1993 р. № 9/98-ВР; «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 2245-ІV; «Про національний архівний фонд і архівні установи» від 13 грудня 2001 р. № 2888-ІІІ; «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. № 3041-ХІІ; «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 р. № 1102-ІV; «Про рекламу» від 11 липня 2003 р. № 270/96-ВР; «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. № 1626-ІV; «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р. № 3447-ІV [4, с. 872, 874-876, 880].

Цей перелік не є вичерпним – на запобігання злочинам проти моральності спрямовані й інші підзаконні нормативно-правові акти, які також формують відповідну правову основу.

Позитивний іноземний досвід був врахований національним законодавцем під час реформування норм про відповідальність за злочини проти моральності у 2006, 2008 і 2009 рр., однак цей захід був лише частковим і недостатньо послідовним. Враховуючи це, приєднуємось до думки С.П. Репецького, який пропонує:

1) виділити злочини проти суспільної моральності в окремий розділ і доповнити його нормами, які прямо стосуються цієї сфери (як за рахунок створення нових статей, так і за рахунок перенесення відповідних статей з інших розділів) [3, с. 6];

2) конкретизувати склади злочинів проти моральності через уточ-

нення їх конструкцій та розширення чи звуження відповідних ознак, що використовуються для їх опису;

3) удосконалити диспозиції та санкції (наприклад, через коригування чинних і запровадження нових основних і додаткових покарань) у нормах про злочини проти суспільної моральності;

4) у зв'язку з розробкою Кодексу України про кримінальні проступки виділити чітку групу норм про правопорушення у сфері суспільної моральності, що входитимуть до такого переліку, тощо [7, с. 107]. Однак необхідно зауважити, що у поданому проекті Кодексу проступки проти моральності так і не були виділені в окремий Розділ. Наразі у поданій редакції проекту Кодексу України про кримінальні проступки існує Розділ 21 «Кримінальні проступки проти громадського порядку та моральності», хоча мають місце й значні нововведення щодо посягань на моральність, наприклад: ст. 134 «Поширення неправдивих чуток», ст. 135 «Азартні ігри», ст. 136 «Порушення правил застосування спеціальних засобів самооборони». Логічно припустити, що законодавцем був запозичений позитивний зарубіжний досвід щодо класифікації та криміналізації посягань на моральність [6].

Отже, викладене дозволяє дійти таких **висновків**:

1) першочергові правові засади запобігання злочинам проти моральності встановлюються міжнародними нормативно-правовими актами, які можуть мати загальний або спеціальний характер стосовно посягань на моральність;

2) кримінальні кодекси іноземних держав, хоча і мають певні спільні тенденції регулювання щодо визначення кола злочинів проти моральності (до них традиційно належать дії, пов'язані з проституцією, розповсюдженням порнографічних матеріалів чи творів, що пропагують культ насильства та жорстокості), однак питання щодо їх юридичної природи вирішують неоднозначно, розглядаючи їх як посягання на народне здоров'я, статеву свободу та статеву недоторканність, громадський порядок та порядок управління тощо. При цьому, залежно від нормативної конкретизації моральності як об'єкта посягання, КК деяких країн або виділяють суспільну моральність як об'єкт злочинного посягання, або передбачають два або більше родових об'єкта посягання, один з яких – суспільна моральність, або ж не виділяють останню в окремі розділи чи глави, хоча і передбачають відповідальність за злочинні діяння проти неї;

3) через невизначеність юридичної природи суспільно небезпечних посягань на моральність коло злочинів проти моральності різними країнами визначається неоднозначно, тому у деяких країнах посяганнями на моральність визнаються перебування у стані сп'яніння у громадських місцях, володіння забороненими речовинами (наркотиками, сильнодіючими препаратами і т.п.), незаконні азартні ігри, незаконні консенсуальні сексуальні дії, порушення подружньої вірності, проституція, гомосексуалізм та його пропаганда;

4) вітчизняне законодавство потребує подальшого вдосконалення та

реформування в частині запобігання злочинам проти моральності (розширення кола діянь, що посягають на моральність, виділення злочинів проти моральності в окремий розділ КК, удосконалення диспозицій і санкцій відповідних норм КК, подальше доопрацювання Кодексу України про кримінальні проступки та його прийняття з урахуванням іноземного та міжнародного досвіду.

Бібліографічні посилання

1. Загальна декларація прав людини / Резолюція 217 А (III) Генеральної асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Копотун І. М. Особливості притягнення до кримінальної відповідальності в зарубіжному законодавстві за злочини проти громадського порядку та моральності / Копотун І. М. // Вісник академії адвокатури України. – 2010. – № 2 (18). – С. 62-68.
3. Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кучанська Л. С. – Одеса, 2007.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-е вид., перероб. та доп. – К., 2012.
5. Приложение к проекту Концепции государственной политики формирования и защиты нравственности детей в Российской Федерации // Понкин И. В. Зарубежные законы и документы о формировании и защите общественной нравственности и нравственности несовершеннолетних. – М., 2008.
6. Проект Кодексу України про кримінальні проступки. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/~k_zakon_pr/code_crim.rtf.
7. Репецький С. П. Іноземний досвід кримінально-правової охорони суспільної моральності / Репецький С. П. // Право і суспільство. – 2009. – № 5. – С. 102-107. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pis/2009_5/Repetskyu.pdf.
8. Савченко А. Злочини проти громадського порядку та моральності у США / Савченко А. // Міліція України. – 2005. – № 9. – С. 20-21.
9. Шалагин А. Е. Преступления против общественной нравственности: уголовно-правовой и криминологический анализ : монография / Шалагин А. Е. – М., 2011.

Надійшла до редакції 05.06.2012

О.І. Богатирьова

кандидат юридичних наук

(*Поліцейська фінансово-правова академія*)

УДК 343.281

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

Здійснено аналіз чинного законодавства Республіки Казахстан у сфері пробації з метою імплементації ряду положень у нормативно-правову базу України.

Ключові слова: пробація, служба пробації, умовно засуджений, пробаційний контроль, соціально-правова допомога, кримінально-виконавча інспекція.

Осуществлен анализ действующего законодательства Республики Ка-